

Marija Bijelić
Ivor Kranjec

Uloga luka u mobilnosti umjetnika, prijenosu formi, funkcija, umjetničkih djela i ideja u srednjovjekovnoj mediteranskoj Europi

22. međunarodni znanstveni simpozij MIC-a za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu, Poreč, 21.–24. svibnja 2015.

Već treću godinu zaredom, zbog manjka prostora u tradicionalnom Motovunu, godišnji simpozij Međunarodnog istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu održava se u Poreču. Simpozij sufinanciraju Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta kao i Hrvatska Zaklada za znanost u okviru projekta: Hrvatska srednjovjekovna baština u Europskom kontekstu: mobilnost umjetnika i transferi formi, funkcija i ideja (CROMART) koji je i predstavljen stručnoj javnosti posljednjeg dana simpozija.

Tema ovogodišnjeg skupa bila je mobilnost umjetnika, prijenos formi, funkcija, umjetničkih djela i ideja u srednjovjekovnoj mediteranskoj Europi te uloga lučkih gradova u tim procesima.* U četiri dana trajanja simpozija te pet tematskih sesija, izlagalo je pedesetak znanstvenika iz cijelog svijeta. Uvodno predavanje održao je Xavier Barral i Altet, postavivši metodološke okvire i tematske cjeline unutar razdoblja od 4. do 15. stoljeća.

Prva sesija bila je posvećena Veneciji i Bizantu koji zbog svog povijesnog utjecaja i značaja u srednjem vijeku, ali i kasnije, predstavljaju zaista posebno poglavlje

u povijesti umjetnosti cijele Europe, a najviše njezinog mediteranskog dijela. Tako su izlaganja simpozija otvorena s Alessandrom Taddeijem (Università di Bologna) i problematikom izgradnje Justinove luke na mjestu ranije *Portus Novus* u Konstantinopolu.

Direktnu vezu Venecije i Bizanta u obliku venecijanskih “četvrti” u primorskim bizantskim gradovima istaknula je Livia Bevilacqua (Università Ca’Foscari Venezia) naglasivši kako su vjerske građevine bile središta zajednica, i to ne samo kao trgovački centri, nego i kao izvori mnogih narudžbi, produkcija i razmjene umjetničkih djela zbog čega su od *Serenissime* dobivale povlašten položaj.

Veze Bizanta i Venecije mogle su se zamijetiti i kroz trend koji je vladao trinaestostoljetnom Venecijom a koji je istraživala Michela Agazzi (Università Ca’Foscari Venezia). U to su vrijeme venecijanski obrtnici počeli spajati minijature s gorskim kristalima te tako stvarali pseudoemajle. Takvi “lažni” emajli koristili su se za dekoraciju brojnih metalnih predmeta poput procesijskih križeva i relikvijara, ali se zbog nepostojanja takvih primjera u samoj Veneciji pretpostavlja se da su uglavnom stvarani za izvoz.

Jorge Rodrigues (Universidade Nova de Lisboa) također se bavio bizantskim utjecajem, ali na području Portugala,

* Organizacijski i znanstveni odbor činili su Xavier Barral i Altet, Alain Erlande Brandenburg, Gian Pietro Brogiolo i Miljenko Jurković.

te je na primjeru mauzoleja sv. Frutosa pored Brage pokazao kako ponekad može biti teško otkriti točne uzore za građevine. Tako je i spomenuti mauzolej tlocrta grčkog križa često spominjan kao primjer bizantskog utjecaja, no njegova dekoracija se pak povezivala s vizigotskom ili mozarapskom umjetnošću poluotoka, a datacija same građevine kretala se od 7. do 10. stoljeća.

Pitanjem prijenosa umjetničkih utjecaja i djela Crvenim morem, koje je bilo veoma važna trgovačka arterija između Mediterana i Indijskog oceana te Arapskog poluotoka i Afričkog roga, bavile su se Caterina Giostra i Serena Massa (Università Cattolica Milano). Na najjužnijem dijelu spomenutog područja, u kraljevstvu Aksum, nalazio se grad-luka Adulis u kojem novija arheološka istraživanja donose na vidjelo niz podataka koji govore u prilog miješanja nekoliko kultura (između ostalih i aksumitske), a autorice okvirno datiraju građevine od sredine 4. do kraja 6. stoljeća.

Ikonografskom transformacijom i simboličnom tranzicijom motiva Ketosa, tj. kasnijeg Senmurva bavio se Stefano Riccioni (Università Ca' Foscari Venezia), koji je pokazao kako se antički motiv Ketosa (morsko čudovište) nastupom kršćanstva pretvorio u motiv kita iz priče o Joni. U 10. stoljeću isti se motiv dalje transformirao u motiv Senmurva, fantastične krilate životinje koja korijene ima u sasanidskoj kulturi, a koji se od 11. stoljeća sve više počinje koristiti prilikom dekoriranja liturgijskog namještaja (posebno na području Italije). Stoga je zanimljivo promatrati kako se od početnog rimskog motiva nizom transformacija isti motiv, ali u drugom simboličkom značenju, opet vratio na područje svog izvora.

Ivo Topalilov (Shumen University) je pak analizom epigrafičkih natpisa pokazao kako su mozaični podovi javnih, vjerskih i privatnih građevina u Philippopolisu

(današnjem Plovdivu), za koje se dugo vremena mislilo da su djela sirijskih umjetnika, zapravo rezultat transformacija sirijskih utjecaja u novoj okolini.

Sesija je završena diskusijom izlagača te je potom održana i prezentacija novog, 21. broja časopisa *Hortus Artium Medievalium*.

Idućeg dana održane su dvije sesije, također popraćene živom raspravom izlagača. Tako je druga, najkompaktnija sesija, bila posvećena kasnoj antici i materijalima, posebno mramoru, a otvorila ju je Asnu Bilban Yalçın (Istanbul University) izvrsnim predavanjem o konstantinopolskim lukama i još uvijek neobjavljenim brojnim mramornim ulomcima pronađenim prilikom recentnih arheoloških iskanjanja.

O popularnosti mramora kao materijala govorili su i Fede Berti te Diego Peirano (Università degli Studi di Torino) koji su izlaganje posvetili gradu Iasosu u Kariji, koji je doživio razdoblje velikog prosperiteta u vrijeme Justinijana zahvaljujući polikromnom mramoru iz obližnjih kamenoloma. Popularnost ovog mramora dugo je trajala, a autori su njegovu upotrebu zamjetili još i u dobu Komnena te kasnijim reutilizacijama u Veneciji i Ravenni.

Distribucija konstantinopolskih mramornih ulomaka diljem obala Jadranskog mora bila je tema izlaganja i Yuriya A. Marana koji se osvrnuo prvenstveno na arhitektonsku plastiku i liturgijski namještaj od prokoneškog mramora 5. i 6. stoljeća, čija je cirkulacija prvenstveno utjecala na lučke gradove jer je zbog logističkih poteškoća i općenito više cijene mramora u unutrašnjosti bilo manje narudžbi.

Iduće predavanje, ono Clementine Rizzardi (Università di Bologna), bilo je posvećeno Ravenni 5. i 6. stoljeća, njezinoj luci Classe te mramornim importima. Autorica je istaknula kako Ravenna, kao novo središte Zapadnog Rimskog carstva od 402. godine i cara Honorija, jasno pokazuje

svoje veze s Konstantinopolom kroz niz mramornih ulomaka naručenih iz te prijestolnice, iz koje dolaze i brojni novi umjetnički utjecaji i ideje.

Kao i u prethodnim, i u izlaganju Claudije Barsanti i Andree Paribenija bila je istaknuta važnost morskih plovnih puteva. Autori su se osvrnuli na importe prokoneškog mramora u regiji Marche u antičkom i srednjovjekovnom razdoblju te su kao glavnu luku tog područja istaknuli Anconu, ali i brojne druge luke regije kroz koje su dolazili mramorni ulomci iz centara mramorne produkcije na područja Mramornog mora te općenitije Egejskog i istočno-mediteranskog područja.

Anne-Bénédicte Mérel-Brandenburg (Ecole du Louvre, Paris) također se bavila tematikom cirkulacije mramornog materijala, ali na području današnje južne Francuske, točnije Narbonne koja je u vrijeme kasne antike bila značajno trgovačko središte. Utvrdila je kako je za različite vrste mramora postojala različita ruta dostavljanja tog materijala na ovo područje, pa su tako prokoneški i karrarski mramori dolazili morskim, a pirinejski mramor kopnenim ili riječnim putevima. Istom temom, ali na području kraljevstva Mallorca (1276.-1344.) bavila se i Géraldine Mallet istaknuvši kako je područje istočnih Pirineja vjerojatno još od antičkih vremena bilo bogato kvalitetnim raznobojnim mramorom, no kako je od kraja 11. stoljeća taj materijal postao veoma tražen u sjevernoj Kataloniji.

Treća je sesija pak bila najraznovrsnija, obuhvaćajući probleme kartografije, kao i raznolik raspon tema kasnog srednjeg vijeka. Doron Bauer (Florida State University) govorio je o *Lonji* u Palma de Mallorci, gdje je trgovački ceh u prvoj polovici 15. stoljeća naručio od Guillemu Sagrere skulptorsku dekoraciju koja je trebala ukazivati na obližnju luku te tako generirati imaginarnu topografsku mrežu koja bi ukazivala na samo jedan dio gradske geografske stvarnosti, no

točno onog dijela koji se najviše odnosio na trgovinu.

T. Sabater, A. Juan i M. Cerdà (Universitat de les Illes Balears) upoznale su nas sa srednjovjekovnim kartama svijeta kartografske škole u Mallorci nastalim između 14. i 17. stoljeća. Autorice su istaknule kako su takve karte bile ogledalo vremena u kojem su nastale, tj. kako nam daju dobar uvid u stanje znanosti i povijesni kontekst, a također se ističu i posebnim stilskim elementima. Kartografija Mallorce ujedno uvodi novu tipologiju karata karakterističnih po unašanju informacija o unutrašnjostima kopnenih područja koja su prikazivale, popratnim legendama te različitim minijaturama monarha i gradova.

Federico Marazzi i Alessia Frisetti (Università Suor Orsola Benincasa – Napoli) pokazali su kako su i samostani, poput San Vicenza u Volturnu ili Montecassina, bili uključeni raznim pomorskim i riječnim putevima u mediteransku trgovinu umjetninama i materijalima te su ukazali na ekonomske težnje mnogih većih samostana za dominacijom njima okolnim teritorijem te pokušaje njihova širenja od unutrašnjosti prema obalama (riječnim, ali i morskim).

O riječnim trgovinskim putevima doline rijeke Po izlagao je Roberto Greci (Università degli Studi di Parma) koji je posebni naglasak stavio na centralni dio sjeverne Italije gdje je trgovina u vrijeme ranog srednjeg vijeka procvjetala. Zahvaljujući pisanim izvorima koji su dokumentirali široku trgovačku mrežu, Greci je dao doprinos razjašnjavanju terminološke problematike, poput naziva određenih lokacija, građevina i načina upravljanja trgovinom nekog područja.

Izlaganje koje je svojim pristupom odskakalo od ostalih bilo je ono Gabriela Archettija (Università Cattolica del Sacro Cuore, Milano) koji je analizom sudskog spisa privatnog karaktera iz Lombardije druge polovice 12. stoljeća ukazao na

važnost putovanja u srednjem vijeku. Bila ona hodočasničkog, privatnog ili poslovnog karaktera, uvelike su označila nov način života i poimanja svijeta te ujedno omogućila napredak raznih grana znanosti.

Francesca Stroppa govorila je pak o ikonografiji sv. Julije mučenice unutar samostanskog kompleksa San Salvatore u Bresciji gdje od 10. stoljeća spomenuta svetica postaje jedna od najštovanijih u samostanu zahvaljujući dolasku njenih relikvija iz Kartage te identifikacije njezinog mučeništva s mučeništvom samog Krista.

Prilog prepoznavanju bogatstva umjetničkih i trgovačkih veza dao je i Francesco Lovino (Università di Padova) analizirajući stilske detalje solunskog manuskripta Marc. gr. Z. 516 (904). Manuskript datiran u kraj 13. ili početak 14. stoljeća, predstavlja mrežu jezika i kultura koja je za Solun (drugi najvažniji grad Bizanta) bila toliko karakteristična.

O utjecaju širenja pomorske trgovine na mijenjanje i uvođenje novih ikonografskih motiva govorio je Hisashi Yakou (Sapporo University) analizirajući motiv "izbjegnutog brodoloma" franjevačke ikonografije. Pojavu ovog motiva Yakou pripisuje franjevačkom misionarskom radu koji je iskoristio novonastale pomorske puteve kao sredstva širenja kršćanske religije u druge, udaljenije dijelove svijeta.

Treću sesiju zaključila je Zuleika Murat (Università di Padova) izlaganjem o srednjovjekovnim engleskim alabasternim oltarima koji su u 14. stoljeća zahvaljujući Cosmatu Gentiliju (zastupniku pape Urbana VI. u Engleskoj) dospjeli u Italiju te utjecali na promjene u autohtonim umjetničkim djelima.

Nakon uvoda Ernőa Marosija (Budimpešta), četvrtu je sesiju, koja se bavila umjetničkim razmjenama u visokom i kasnom srednjem vijeku, otvorila Kristzina Ilko (CEU) te je na primjeru zidnog oslika broda u maloj

seoskoj crkvi u slovačkom Kostolanyju pod Tribecom postavila pitanje mogućih veza Sredozemlja i središnje Europe kojima su ikonografski predlošci dospjeli do sjevera Ugarskog Kraljevstva.

Béla Zsolt Szakács (Pazmany Peter Catholic University) nastavio je povezivanje jadranskog prostora i središnje Europe analizom povijesnog razvoja intenzivnih političkih, ekonomskih i kulturnih odnosa Venecije i Ugarskog Kraljevstva između 11. i 13. stoljeća, a detaljniju umjetničku sliku Ugarske i sjeverne Hrvatske u prvoj trećini 13. stoljeća dao je Imre Takács (Museum of Applied Arts, Budapest) osvrnuvši se na uzroke, okolnosti i zadaće putovanja Villarda de Honnecourta na području Ugarske i Hrvatske oko 1220. godine.

Vinni Lucherini (Università degli Studi di Napoli Federico II) također se bavila spomenutim područjem u 14. stoljeću fokusiravši se na ulogu Napulja kao veze između Francuske i Ugarskog Kraljevstva.

Yoshie Kojima (Sophia University Tokyo) vratila se raspravi oko mogućeg provansalskog porijekla monumentalne skulpture Antelamijeve škole koju je prije više od jednog stoljeća pokrenuo slavni Wilihelm Vöge te je dovela u pitanje tezu po kojoj je monumentalni provansalski stil preko Genove uveden u emilijansko područje pod vladavinom Pallavicina.

Rosa Alcoy (Universitat de Barcelona) u svome je radu iznijela razmatranja o majstoru Guerau Generu, slikaru koji je oko godine 1400. djelovao na području dva pomorska i umjetnička centra teritorija tzv. Krune Aragonske, u Barceloni i Valenciji. Autorica je analizirala moguće izvore koji su oblikovali Generov stil, kojeg odlikuju istinske internacionalne karakteristike te koji je izlazio van granica radionica u kojima je majstor stvarao.

Nastavivši s prostorom zapadnog Mediterana, odnosno s današnjim teritorijem Španjolske, Miguel Angel Capellá Galmés (Universidad de las Islas

Istre uz stručno vodstvo prof. dr. sc. Miljenka Jurkovića i prof. dr. sc. Ivana Matejčića. Sudionici simpozija imali su priliku izbliza upoznati porečki biser, Eufrazijevu baziliku koja i danas svjedoči o intenzivnoj kulturnoj razmjeni tijekom 6. stoljeća. Obilazak je obuhvatio i posjet grobljanskoj crkvi sv. Lovre te župnoj crkvi sv. Martina u Sv. Lovreću Pazenatičkom kao jednoj od najznačajnijih i najvećih ranoromaničkih crkava u Hrvatskoj. Nakon obilaska Sv. Foške kod Peroja, sudionici su se zaputili i u Bale, srednjovjekovni gradić nastao na rimskim temeljima, te obišli župnu crkvu Pohođenja Blažene Djevice Marije sv. Elizabeti gdje su pak u uređenom lapidariju vidjeli iznimno bogate nalaze karolinške skulpture s lokaliteta Sv. Marije

Velike. Kako bi se sudionicima prikazao širi opseg dugotrajne umjetničke produkcije u Istri, posjetila se i crkva sv. Duha s freskama iz druge polovice 15. stoljeća.

Obilazak je simbolično završen ondje gdje svako istraživanje srednjovjekovne arhitektonske baštine najčešće počinje – na arheološkom lokalitetu. Posjetom karolinškoj crkvi Sv. Marije Velike kod Bala sa samostanskim kompleksom zaokružena je priča o izloženom materijalu u lapidariju crkve, ali i upotpunjeno shvaćanje geografskih značajki širenja karolinškog utjecaja u Istri krajem 8. i početkom 9. stoljeća. Tako je uz najavu sljedećeg, 23., završen 22. simpozij Međunarodnog istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek. x